

The Paradigmatic Model of Good Marital Conduct Based on Islamic Sources

Zeynab Sadat Mirghazanfary¹, Mohammadreza Jahangirzade Ghomi^{2*}, Pantea. Jahangir¹, Farideh. Dokanehifard¹

1. Department of Counseling, Ro.C., Islamic Azad University, Roudehen, Iran

2. Psychology Group, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran

ABSTRACT

The present study aimed to design and explain a paradigmatic model of good marital conduct based on Islamic sources and to investigate its dimensions, causal conditions, strategies, and consequences in strengthening family resilience, marital happiness, and relational stability among couples. This study was conducted using a qualitative grounded theory approach. Data were collected through the analysis of Islamic sources including Quranic verses, narrations, Islamic ethical texts, and scientific literature related to marital satisfaction, family resilience, spirituality, emotional companionship, and interpersonal communication. Purposive sampling was employed, and data analysis was performed through open, axial, and selective coding procedures. Continuous comparison, conceptual review, and category consistency examination were used to enhance the credibility and trustworthiness of the findings. The findings demonstrated that good marital conduct is a multidimensional construct composed of ethical, emotional, spiritual, and behavioral components that directly contribute to family cohesion, marital satisfaction, emotional security, and family resilience. Data analysis revealed that spirituality, religious commitment, empathy, patience, mutual respect, emotional support, and constructive dialogue represent the most significant causal conditions and interactional strategies within marital relationships. Contextual factors such as cultural identity, religious awareness, and socioeconomic conditions were also found to influence the development of good marital conduct patterns. The findings further indicated that couples who employ emotional companionship, cooperation, empathy, and spiritual coping strategies experience higher levels of happiness, emotional stability, and family adaptability. The findings suggest that good marital conduct in Islamic sources is not merely an ethical recommendation but rather a comprehensive framework for regulating emotional, cognitive, and behavioral interactions within family life. This framework can serve as a culturally and religiously grounded model for promoting family mental health, reducing marital conflicts, and enhancing family resilience.

Received: 10 Jan 2026

Accepted: 02 May 2026

First Available: 09 Jun 2026

Final Publication: 23 Jul 2026

Keywords

Good marital conduct, Islamic sources, paradigmatic model, family resilience, marital happiness, emotional companionship, marital satisfaction

How to cite:

Mirghazanfary, Z. S., Jahangirzade Ghomi, M., Jahangir, P., & Dokanehifard, F. (2026). The Paradigmatic Model of Good Marital Conduct Based on Islamic Sources. *Study and Innovation in Education and Development*, 6(3), 1-25.

* Corresponding Author:

MohammadReza Jahangirzade Ghomi

E-mail: Jahangirzadeh@iki.ac.ir

© 2026 the authors. Published by Institute for Knowledge, Development, and Research.

This is an open access article under the terms of the [CC BY-NC 4.0 License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Family is one of the most fundamental social institutions and plays a central role in psychological well-being, emotional security, and social stability. In contemporary societies, rapid social transformations, changing gender roles, economic pressures, and technological developments have significantly affected marital relationships and family dynamics. These changes have increased the vulnerability of families to emotional disconnection, marital conflict, psychological distress, and reduced resilience. Consequently, researchers have increasingly emphasized the importance of positive relational patterns, emotional support, companionship, and adaptive communication in strengthening marital relationships and family stability (1, 2). Within this context, the Islamic concept of good marital conduct represents a comprehensive ethical and relational framework that regulates interpersonal interactions in family life through compassion, justice, empathy, patience, emotional support, and mutual respect. Unlike purely behavioral approaches to marital functioning, Islamic teachings conceptualize marital relations as a multidimensional spiritual, emotional, and moral bond grounded in human dignity and divine ethics. Recent studies have shown that spirituality and religious engagement can significantly contribute to resilience, psychological well-being, positive mindset, and emotional adjustment during adversity (13, 14, 25). Similarly, religious coping strategies and spiritual commitment have been associated with higher marital satisfaction, emotional stability, and family cohesion (17, 18). Research on Islamic family resilience has also demonstrated that religious values strengthen adaptive coping mechanisms and social solidarity within families (11, 12, 27). Furthermore, studies on companionship and emotional interaction among couples indicate that positive emotional engagement, empathy, and supportive communication are directly associated with relationship satisfaction and psychological well-being (5-7). In addition, evidence suggests that emotional regulation, attachment patterns, and constructive communication play a decisive role in marital quality and emotional stability among couples (22-24). Islamic teachings regarding good marital conduct emphasize many of these same relational principles, including compassion, respectful dialogue, emotional moderation, cooperation, and mutual care. Studies have also shown that happiness, resilience, and marital satisfaction are closely connected to emotional intimacy, self-compassion, social support, and positive interaction patterns (3, 4, 21). Moreover, cultural identity, spirituality, family jurisprudence, and awareness of religious obligations can reinforce family resilience and adaptive functioning during crises

and social pressures (9, 28, 30). Despite the growing body of research on family resilience and marital functioning, limited studies have attempted to construct a paradigmatic model of good marital conduct based specifically on Islamic sources and contemporary family psychology. Therefore, the present study aimed to develop a paradigmatic model of good marital conduct based on Islamic resources and explain its role in promoting family resilience, marital happiness, emotional companionship, and relational stability.

METHODS AND MATERIALS

The present study was conducted using a qualitative research design with a grounded theory approach in order to develop a paradigmatic model of good marital conduct based on Islamic resources. The study focused on extracting the major dimensions, causal conditions, contextual factors, intervening conditions, strategies, and consequences related to good marital conduct within Islamic teachings and integrating them into a coherent conceptual framework. Data collection was conducted through an extensive review and analysis of Islamic sources, including Quranic verses, narrations, classical Islamic ethical texts, and contemporary scholarly writings related to family ethics, marital interaction, compassion, resilience, and interpersonal conduct. In addition, contemporary scientific literature related to marital satisfaction, companionship, spirituality, resilience, emotional interaction, and family functioning was examined in order to establish conceptual integration between Islamic teachings and modern psychological findings.

Purposive sampling was employed to identify relevant texts and theoretical materials. Sources were selected based on their direct relevance to family relationships, marital ethics, emotional interaction, resilience, companionship, and spiritual dimensions of interpersonal conduct. Data collection continued until theoretical saturation was achieved and no new conceptual categories emerged from the analysis. The unit of analysis consisted of meaningful conceptual statements, ethical propositions, behavioral recommendations, and relational principles extracted from the selected texts.

Data analysis was conducted using Strauss and Corbin's grounded theory method through open coding, axial coding, and selective coding. During the open coding stage, conceptual units related to marital conduct, emotional interaction, compassion, responsibility, spirituality, patience, communication, and resilience were identified and categorized. In the axial coding stage, relationships among categories were examined to identify causal conditions, contextual factors, intervening variables, interactional strategies, and outcomes associated with good marital conduct. Finally, selective coding was employed to integrate the categories into a paradigmatic model explaining the

relational structure and functional dynamics of good marital conduct within Islamic family life. To ensure credibility and trustworthiness, peer review procedures, continuous comparison of categories, and repeated examination of conceptual consistency were applied throughout the analytical process.

FINDINGS

The findings of the study demonstrated that good marital conduct is a multidimensional and dynamic construct consisting of interconnected ethical, emotional, spiritual, cognitive, and behavioral components that collectively contribute to family resilience, marital satisfaction, emotional security, and psychological well-being. The paradigmatic model extracted from the analysis revealed that spirituality and religious commitment function as central causal conditions influencing the development of compassionate and constructive marital relationships. Concepts such as empathy, patience, forgiveness, emotional moderation, mutual respect, responsibility, cooperation, and supportive communication emerged as the primary dimensions of good marital conduct within Islamic teachings.

The analysis further showed that contextual factors including cultural identity, family values, socioeconomic conditions, and religious awareness significantly influence the manifestation of good marital conduct within family interactions. Intervening conditions such as emotional stress, communication difficulties, psychological pressure, and social challenges were identified as factors that may weaken relational quality when not managed through constructive interpersonal strategies. The model indicated that couples who employ strategies such as respectful dialogue, emotional companionship, compassionate interaction, collaborative problem-solving, and spiritual coping demonstrate greater resilience and emotional stability in the face of adversity.

The findings also indicated that emotional companionship plays a central role in strengthening relational satisfaction and family cohesion. Couples who engage in positive interaction patterns, active emotional support, and empathetic communication experience higher levels of trust, intimacy, and marital happiness. Moreover, the model demonstrated that spiritual orientation and religious values provide psychological meaning, emotional stability, and adaptive coping mechanisms that help families maintain resilience during crises and life transitions.

Another important finding was the role of emotional regulation and behavioral moderation in reducing marital conflict and strengthening relational harmony. The analysis revealed that Islamic teachings emphasize avoiding humiliation, verbal aggression,

emotional neglect, and excessive anger while encouraging patience, tolerance, compassion, and constructive interaction. These relational patterns contribute to emotional safety and reduce the likelihood of destructive conflict cycles within family life.

The study further demonstrated that good marital conduct contributes not only to marital satisfaction but also to broader family functioning and social well-being. Families characterized by mutual respect, cooperation, and emotional support displayed stronger relational cohesion, greater adaptability, and improved psychological adjustment. In addition, the findings showed that good marital conduct facilitates the transmission of ethical values, emotional security, and social responsibility to children, thereby reinforcing long-term family stability and social harmony.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The present study developed a paradigmatic model of good marital conduct grounded in Islamic teachings and demonstrated that good marital conduct represents a comprehensive relational framework integrating spirituality, ethics, emotional companionship, empathy, resilience, and constructive communication. The findings indicate that good marital conduct extends beyond superficial behavioral politeness and functions as a multidimensional system of emotional, moral, and spiritual interaction that promotes relational stability and psychological well-being within family life.

The model highlighted the central importance of spirituality and religious commitment in strengthening family resilience and emotional adjustment. Spiritual orientation appeared to provide meaning, hope, emotional regulation, and adaptive coping capacities that help couples maintain psychological balance during adversity. In addition, emotional companionship emerged as one of the most influential dimensions of healthy marital relationships. Couples who maintain supportive interaction patterns, mutual respect, and empathetic communication experience greater marital satisfaction, emotional intimacy, and relational security.

The findings also demonstrated that constructive communication and emotional moderation are essential mechanisms for reducing marital conflict and preserving family cohesion. The emphasis within Islamic teachings on patience, compassion, forgiveness, and respectful dialogue contributes to the development of emotionally secure and resilient family systems. Furthermore, the integration of ethical responsibility and mutual care within marital relationships strengthens both individual well-being and collective family functioning.

Another important conclusion of the study is that good marital conduct can serve as a culturally grounded framework for family counseling, marital education, and psychological interventions in Muslim societies. The conceptual overlap between Islamic teachings and contemporary family psychology suggests that religious and cultural values can be effectively integrated into evidence-based approaches for strengthening marital relationships and promoting emotional resilience.

Overall, the paradigmatic model developed in this study demonstrates that good marital conduct constitutes a holistic framework capable of enhancing marital happiness, emotional companionship, psychological well-being, and family resilience. The model provides valuable theoretical and practical implications for understanding family functioning within Islamic contexts and offers a culturally relevant approach for improving relational quality and social well-being in contemporary society.

مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی

زینب سادات میرغضنفری^۱، محمدرضا جهانگیرزاده قمی^{۲*}، پانته آ جهانگیر^۱، فریده دوکانه ای فرد^۱

۱. گروه مشاوره، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران

۲. گروه روانشناسی، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر طراحی و تبیین مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی و بررسی ابعاد، شرایط علی، راهبردها و پیامدهای آن در تقویت تاب‌آوری خانواده، شادمانی زناشویی و پایداری روابط زوجین بود. این پژوهش با رویکرد کیفی و بر اساس روش نظریه داده‌بنیاد انجام شد. داده‌ها از طریق تحلیل منابع اسلامی شامل آیات قرآن، روایات، متون اخلاق اسلامی و همچنین ادبیات علمی مرتبط با رضایت زناشویی، تاب‌آوری خانواده، معنویت، همراهی عاطفی و ارتباطات بین‌فردی گردآوری شد. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام گرفت و تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی صورت پذیرفت. برای افزایش اعتبار یافته‌ها از مقایسه مستمر داده‌ها، بازبینی مفهومی و بررسی هم‌خوانی مقوله‌ها استفاده شد. یافته‌ها نشان داد حسن معاشرت یک سازه چندبعدی متشکل از مؤلفه‌های اخلاقی، عاطفی، معنوی و رفتاری است که به صورت مستقیم در افزایش انسجام خانوادگی، رضایت زناشویی، امنیت عاطفی و تاب‌آوری خانواده نقش دارد. نتایج تحلیل داده‌ها بیانگر آن بود که معنویت، تعهد دینی، همدلی، صبر، احترام متقابل، حمایت عاطفی و گفت‌وگوی سازنده به‌عنوان مهم‌ترین شرایط علی و راهبردهای تعامل مؤثر در روابط زناشویی شناخته می‌شوند. همچنین عوامل زمینه‌ای مانند هویت فرهنگی، آگاهی دینی و شرایط اجتماعی-اقتصادی در شکل‌گیری الگوهای حسن معاشرت مؤثر بودند. یافته‌ها نشان داد زوجینی که از راهبردهای همراهی عاطفی، همکاری، همدلی و مقابله معنوی استفاده می‌کنند، از سطح بالاتری از شادمانی، ثبات هیجانی و سازگاری خانوادگی برخوردار هستند. نتایج پژوهش نشان داد حسن معاشرت در منابع اسلامی صرفاً یک توصیه اخلاقی نیست، بلکه الگویی جامع برای تنظیم روابط عاطفی، شناختی و رفتاری در خانواده محسوب می‌شود که می‌تواند به‌عنوان چارچوبی فرهنگی و دینی برای ارتقای سلامت روان خانواده، کاهش تعارضات زناشویی و تقویت تاب‌آوری خانوادگی مورد استفاده قرار گیرد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۱۹

تاریخ چاپ اولیه: ۱۴۰۵/۰۳/۱۹

تاریخ چاپ نهایی: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱

کلیدواژه‌ها

حسن معاشرت، منابع

اسلامی، مدل پارادایمی،

تاب‌آوری خانواده، شادمانی

زناشویی، همراهی عاطفی،

رضایت زناشویی

شیوه ارجاع دهی:

میرغضنفری، زینب سادات، جهانگیرزاده قمی، محمدرضا، جهانگیر، پانته آ، دوکانه ای فرد، فریده. (۱۴۰۵). مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی. پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، ۶(۳)، ۱-۲۵.

نویسنده مسئول:

محمدرضا جهانگیرزاده قمی

پست الکترونیکی: Jahangirzadeh@iki.ac.ir

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است.

خانواده به‌عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقشی اساسی در شکل‌گیری سلامت روان، انسجام اجتماعی، هویت فرهنگی و ثبات اخلاقی جوامع ایفا می‌کند. کیفیت روابط میان اعضای خانواده، به‌ویژه رابطه زوجین، نه‌تنها بر رضایت فردی و احساس خوشبختی تأثیرگذار است، بلکه زمینه‌ساز شکل‌گیری سرمایه اجتماعی، امنیت روانی و تاب‌آوری در برابر بحران‌های فردی و اجتماعی نیز محسوب می‌شود. در دهه‌های اخیر، تغییرات سریع فرهنگی، گسترش فناوری‌های ارتباطی، تحولات اقتصادی، افزایش فشارهای روانی و تغییر سبک زندگی موجب شده است که روابط خانوادگی با چالش‌های متعددی مواجه شوند. افزایش تعارضات زناشویی، کاهش کیفیت ارتباط عاطفی، افت همدلی و کاهش تعهد اخلاقی در روابط زوجین از جمله پیامدهای این تحولات است که ضرورت بازاندیشی در الگوهای ارتباطی خانواده را بیش از پیش آشکار ساخته است (1, 2). در چنین شرایطی، توجه به مفهوم «حسن معاشرت» به‌عنوان یکی از اصول بنیادین روابط انسانی در منابع اسلامی می‌تواند چارچوبی معنادار برای بازسازی روابط خانوادگی و تقویت انسجام روانی و اخلاقی خانواده فراهم آورد.

حسن معاشرت در منابع اسلامی مفهومی چندبعدی است که ابعاد عاطفی، اخلاقی، شناختی و رفتاری تعاملات انسانی را دربر می‌گیرد. این مفهوم صرفاً به خوش‌رفتاری ظاهری محدود نمی‌شود، بلکه شامل احترام متقابل، همدلی، گذشت، شفقت، حمایت روانی، درک متقابل و مسئولیت‌پذیری در روابط خانوادگی است. در نگاه اسلامی، روابط زوجین بر پایه مودت، رحمت و آرامش شکل می‌گیرد و هرگونه تعامل در خانواده باید در جهت تقویت کرامت انسانی و پایداری عاطفی اعضا باشد. مطالعات معاصر نیز نشان داده‌اند که روابط مبتنی بر شفقت، همدلی و حمایت متقابل می‌توانند سطح رضایت زناشویی و شادمانی را افزایش دهند و تاب‌آوری خانواده را در برابر بحران‌ها تقویت کنند (3, 4). از این منظر، حسن معاشرت را می‌توان به‌عنوان سازه‌ای بنیادین در حفظ پایداری روانی و عاطفی خانواده تلقی کرد که قادر است از طریق ایجاد تعاملات مثبت، احساس امنیت و تعلق را در میان اعضای خانواده افزایش دهد.

پژوهش‌های جدید در حوزه روان‌شناسی خانواده نشان می‌دهند که کیفیت تعاملات روزمره زوجین، یکی از مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های سلامت روان و رضایت از زندگی است. همراهی، هم‌صحبتی و تعاملات گرم عاطفی میان زوجین می‌تواند نقش مهمی در افزایش رضایت زناشویی، بهبود سلامت روان و ارتقای رفتارهای سالم ایفا کند (5, 6). مفهوم یا همراهی عاطفی که در پژوهش‌های اخیر مطرح شده است، شباهت زیادی با ابعاد ارتباطی حسن معاشرت دارد؛ زیرا هر دو بر حضور مؤثر، درک متقابل و حمایت عاطفی تأکید دارند. مطالعات کیفی نیز نشان داده‌اند که احساس همراهی و حمایت متقابل، تجربه‌ای عمیق از پیوند انسانی ایجاد می‌کند که می‌تواند احساس تنهایی، افسردگی و فرسودگی روانی را کاهش دهد (7, 8). بنابراین، مدل‌سازی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی می‌تواند با بهره‌گیری از این ابعاد ارتباطی، الگویی بومی و فرهنگی برای ارتقای کیفیت روابط خانوادگی ارائه دهد.

از سوی دیگر، تاب‌آوری خانواده یکی از مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده معاصر است که به توانایی خانواده در سازگاری، مقاومت و بازسازی عملکرد خود در شرایط دشوار اشاره دارد. خانواده‌های تاب‌آور قادرند در مواجهه با بحران‌های اقتصادی، بیماری، تعارضات درون‌خانوادگی و فشارهای اجتماعی، تعادل روانی و انسجام خود را حفظ کنند. پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند که باورهای دینی، حمایت اجتماعی و انسجام اخلاقی نقش مهمی در افزایش تاب‌آوری خانواده دارند (9, 10). در همین راستا، پژوهش‌های انجام‌شده در جوامع اسلامی نیز نشان داده‌اند که پایبندی به ارزش‌های دینی و آموزه‌های اسلامی می‌تواند به‌عنوان منبعی برای مقابله با بحران‌ها عمل کند و احساس معنا، امید و استقامت را در خانواده تقویت نماید (11, 12). مفهوم حسن معاشرت نیز با تأکید بر صبر، مدارا، شفقت و مسئولیت‌پذیری می‌تواند یکی از مؤلفه‌های اصلی تاب‌آوری خانواده در فرهنگ اسلامی محسوب شود.

نقش دین و معنویت در سلامت روان و کیفیت روابط خانوادگی طی سال‌های اخیر توجه گسترده‌ای را در پژوهش‌های بین‌المللی به خود جلب کرده است. مطالعات نشان داده‌اند که مشارکت معنوی و مذهبی با افزایش تاب‌آوری، نگرش مثبت و احساس رضایت از زندگی همراه است (13). همچنین، مقابله مذهبی و استفاده از منابع معنوی در شرایط دشوار می‌تواند احساس امید و توانمندی روانی را تقویت کند (14). پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مقابله دینی نیز بیانگر آن است که افراد مذهبی در مواجهه با تعارضات زناشویی و مشکلات خانوادگی از راهبردهای مبتنی بر صبر، بخشش و معنابخشی استفاده می‌کنند که این امر به حفظ ثبات خانواده کمک می‌کند (15). افزون بر این، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که حمایت اجتماعی مبتنی بر دین می‌تواند سطح بهزیستی روان‌شناختی را افزایش دهد و احساس امنیت روانی را تقویت کند (16). این یافته‌ها نشان می‌دهد که الگوی حسن معاشرت مبتنی بر منابع اسلامی می‌تواند علاوه بر بعد اخلاقی، کارکرد روان‌شناختی و حمایتی نیز داشته باشد.

مطالعات متعددی نیز به رابطه میان دین، ازدواج و شادمانی پرداخته‌اند. نتایج پژوهش‌ها حاکی از آن است که پایبندی مذهبی و حضور در فعالیت‌های دینی با افزایش رضایت زناشویی و احساس خوشبختی همراه است (17, 18). این ارتباط را می‌توان ناشی از تقویت ارزش‌های اخلاقی، افزایش حمایت اجتماعی و ایجاد معنای مشترک در زندگی خانوادگی دانست. در همین راستا، پژوهش‌هایی که بر آموزش مبتنی بر شادمانی و بهزیستی تمرکز داشته‌اند، نشان داده‌اند که مداخلات آموزشی می‌توانند سطح نشاط اجتماعی، امید و رضایت از زندگی را افزایش دهند (19, 20). همچنین آموزش جرأت‌ورزی جنسی و مهارت‌های ارتباطی نیز توانسته است رضایت زناشویی و شادمانی زنان را بهبود بخشد (21). این یافته‌ها بیانگر آن است که ارتقای کیفیت روابط عاطفی و ارتباطی در خانواده می‌تواند نقش مهمی در افزایش شادمانی و رضایت از زندگی ایفا کند و حسن معاشرت به‌عنوان الگویی جامع، ظرفیت آن را دارد که این ابعاد را به‌صورت یکپارچه تبیین کند.

در پژوهش‌های معاصر، نقش تعاملات عاطفی و سبک‌های ارتباطی در شکل‌دهی به کیفیت رابطه زوجین به‌صورت گسترده مورد بررسی قرار گرفته است. برای مثال، تحلیل مکالمات زوجین و شناسایی سبک‌های دلبستگی نشان داده است که الگوهای ارتباطی می‌تواند وضعیت عاطفی و پایداری روابط زناشویی را پیش‌بینی کند (22). همچنین، پژوهش‌های مبتنی بر تشخیص هیجانات در

تعاملات زوجین نشان داده‌اند که هیجانات افراد در روابط زناشویی به شدت تحت تأثیر رفتار و واکنش شریک زندگی قرار دارد (23). این نتایج اهمیت رفتارهای ارتباطی مثبت، همدلی و تنظیم هیجان را در روابط زناشویی برجسته می‌سازد. در منابع اسلامی نیز حسن معاشرت مبتنی بر کنترل خشم، گفت‌وگوی محترمانه، پرهیز از تحقیر و تقویت همدلی معرفی شده است؛ بنابراین، میان یافته‌های روان‌شناختی جدید و آموزه‌های اسلامی در زمینه کیفیت روابط خانوادگی هم‌پوشانی قابل توجهی وجود دارد.

تحولات اجتماعی و بحران‌های معاصر نیز اهمیت تاب‌آوری خانواده را بیش از پیش نمایان ساخته‌اند. همه‌گیری کووید-۱۹ نمونه‌ای از شرایطی بود که فشارهای روانی، اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای را بر خانواده‌ها تحمیل کرد. پژوهش‌ها نشان دادند که خانواده‌های دارای انسجام دینی و روابط عاطفی قوی، توانایی بیشتری برای مقابله با بحران داشتند (25، 26). همچنین، آگاهی از آموزه‌های اسلامی و پایبندی به اصول اخلاقی خانواده توانست در حفظ پایداری خانواده‌ها نقش مؤثری ایفا کند (27، 28). برخی مطالعات نیز بر نقش دیدگاه‌های اعتدالی اسلامی در کاهش تنش‌های جنسیتی و تقویت تاب‌آوری خانواده تأکید کرده‌اند (29، 30). این یافته‌ها نشان می‌دهد که ظرفیت‌های فرهنگی و دینی می‌توانند در طراحی مدل‌های بومی برای ارتقای سلامت خانواده مورد استفاده قرار گیرند.

در کنار این موضوع، پژوهش‌های مرتبط با سلامت روان و کیفیت زندگی نیز اهمیت روابط عاطفی و معنوی را مورد تأکید قرار داده‌اند. برای نمونه، رابطه مثبت میان سلامت معنوی و تاب‌آوری روانی در بیماران مزمن تأیید شده است (31). همچنین، مداخلات روان‌شناختی مبتنی بر حمایت عاطفی توانسته‌اند استرس، افسردگی و فرسودگی را کاهش دهند و صمیمیت و رضایت جنسی را افزایش دهند (32). در خانواده‌هایی که با شرایط دشوار مانند داشتن کودک مبتلا به اوتیسم مواجه هستند نیز رضایت زناشویی و شادمانی به‌عنوان عوامل کلیدی در حفظ ثبات خانواده شناخته شده‌اند (33). این شواهد نشان می‌دهد که کیفیت تعاملات انسانی و روابط مبتنی بر شفقت و احترام، نقشی تعیین‌کننده در سلامت روان و پایداری خانواده دارد؛ موضوعی که در مفهوم حسن معاشرت نیز به‌صورت گسترده مورد توجه قرار گرفته است.

از منظر جامعه‌شناختی و فرهنگی، خانواده نه‌تنها نهادی عاطفی بلکه بستری برای انتقال ارزش‌ها، هنجارها و الگوهای رفتاری است. ارتباط مؤثر میان والدین و فرزندان می‌تواند احساس امنیت، سازگاری اجتماعی و رشد روانی را در نسل جدید تقویت کند (34). همچنین، مطالعات نشان داده‌اند که ویژگی‌های شخصیتی و الگوهای رفتاری زوجین در طول زمان بر یکدیگر تأثیر متقابل دارند و نوع تعاملات خانوادگی می‌تواند شخصیت و سلامت روان افراد را شکل دهد (35). در این میان، منابع اسلامی با تأکید بر اصولی همچون مودت، رحمت، تعاون، عدالت و مسئولیت‌پذیری خانوادگی، ظرفیت بالایی برای ارائه مدلی جامع از روابط سالم خانوادگی دارند. پژوهش‌های اسلامی نیز مؤلفه‌هایی مانند ایمان، صبر، تعاون و اخلاق‌مداری را از عناصر اساسی تاب‌آوری خانواده دانسته‌اند (36، 37). با وجود اهمیت گسترده مفهوم حسن معاشرت در آموزه‌های اسلامی و نیز هم‌پوشانی آن با مفاهیم معاصر روان‌شناسی خانواده، هنوز مدل جامعی که بتواند ابعاد مختلف این مفهوم را در قالب یک الگوی پارادایمی تبیین کند، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. اغلب

مطالعات موجود یا بر جنبه‌های فقهی و اخلاقی تمرکز داشته‌اند یا تنها به پیامدهای روان‌شناختی روابط زناشویی پرداخته‌اند و کمتر تلاش شده است که میان آموزه‌های اسلامی و یافته‌های نوین علوم رفتاری پیوندی نظام‌مند برقرار شود. در نتیجه، نیاز به طراحی مدلی بومی، جامع و مبتنی بر منابع اسلامی که بتواند ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری و معنوی حسن معاشرت را تبیین کند، به شدت احساس می‌شود. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر طراحی مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف طراحی مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی انجام شد و از نظر رویکرد، یک مطالعه کیفی با ماهیت اکتشافی، تحلیلی و مدل‌ساز بود. از آنجا که هدف اصلی پژوهش، شناسایی، استخراج، سازمان‌دهی و تبیین مؤلفه‌های حسن معاشرت در چارچوب آموزه‌های اسلامی بود، روش تحلیل مفهومی - محتوایی با بهره‌گیری از منطق کدگذاری نظریه زمینه‌ای به کار گرفته شد. در این طرح، پژوهشگر ابتدا به مفهوم‌شناسی حسن معاشرت در منابع اسلامی پرداخت و سپس شبکه مفاهیم مرتبط با این سازه را از میان آیات قرآن کریم، روایات معتبر، کتب روایی شیعی و منابع کتابخانه‌ای مرتبط استخراج کرد. بر این اساس، مطالعه بر داده‌های متنی و اسنادی متکی بود و جامعه مورد مطالعه در مرحله اصلی پژوهش شامل منابع اسلامی معتبر در حوزه روابط زوجین، اخلاق معاشرت، روابط خانوادگی، حقوق و تکالیف همسران، کرامت انسانی، رفتار سازگارانه، صمیمیت، وفای به عهد، حفظ حریم‌ها، تدبیر، عقلانیت ارتباطی و سایر مفاهیم نزدیک به حسن معاشرت بود. برای افزایش اعتبار داده‌ها، منابع مورد استفاده از میان منابع روایی معتبر و قابل استناد انتخاب شد و علاوه بر قرآن کریم، از آثار مآثور و جوامع روایی شیعی، مجموعه‌های حدیثی معتبر و منابع نمایه‌شده مرتبط با روان‌شناسی اسلامی و خانواده استفاده گردید.

نمونه‌گیری در بخش اسنادی به شیوه هدفمند و مبتنی بر کفایت داده‌ها و اشباع مفهومی انجام شد؛ بدین معنا که انتخاب منابع تا زمانی ادامه یافت که داده‌های تازه، مقوله یا مؤلفه جدیدی به مدل در حال شکل‌گیری اضافه نکند و ساختار مفهومی حسن معاشرت از انسجام نظری کافی برخوردار شود. در ادامه، به منظور بررسی اعتبار مؤلفه‌ها و روابط استخراج‌شده، از نظر متخصصان استفاده شد. مشارکت‌کنندگان انسانی پژوهش شامل گروهی از صاحب‌نظران حوزه روان‌شناسی اسلامی، روان‌شناسی خانواده، مشاوره، دین‌پژوهی و مطالعات اسلامی بودند که به صورت هدفمند انتخاب شدند. معیار اصلی انتخاب متخصصان، برخورداری از دانش تخصصی در حوزه روان‌شناسی و آموزه‌های اسلامی، آشنایی با متون دینی و تجربه علمی یا پژوهشی در زمینه خانواده، زوج‌درمانی، روان‌شناسی دین یا مداخلات مبتنی بر رویکرد اسلامی بود. در مرحله اعتبارسنجی مدل مفهومی، دیدگاه پنج کارشناس اخذ شد و از آنان خواسته شد میزان ضرورت، تناسب و انطباق مؤلفه‌های استخراج‌شده با منابع اسلامی و منطق نظری مدل را ارزیابی کنند. بدین ترتیب، بخش شرکت‌کنندگان انسانی پژوهش صرفاً در خدمت اعتبارسنجی تخصصی مدل قرار گرفت و مطالعه حاضر بر آزمون اثربخشی مداخله یا ارزیابی پیامدهای کمی متمرکز نبود.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، فیش‌برداری نظام‌مند از منابع اسلامی و فرم محقق‌ساخته ارزیابی روایی محتوایی مؤلفه‌های مدل حسن معاشرت اسلامی بود. در مرحله فیش‌برداری، پژوهشگر پس از شناسایی منابع معتبر، آیات، روایات، مفاهیم، گزاره‌ها و شواهد دینی مرتبط با حسن معاشرت را استخراج و در فیش‌های پژوهشی ثبت کرد. هر فیش شامل مشخصات منبع، موضوع اصلی، مفهوم محوری، متن یا مضمون مرتبط، کلیدواژه‌های مفهومی و برداشت اولیه پژوهشگر از دلالت آن بر حسن معاشرت بود. این شیوه باعث شد داده‌های دینی پراکنده به صورت منظم گردآوری شوند و امکان مقایسه، طبقه‌بندی و تحلیل مفهومی آن‌ها فراهم گردد. در این فرایند، تنها داده‌هایی وارد تحلیل شدند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با حسن معاشرت، اخلاق ارتباطی زوجین، تعامل مطلوب خانوادگی، رعایت حقوق همسر، مهرورزی، تدبیر، تعهد، حفظ حریم، رفتار اخلاقی، رفتار حمایتی و مسئولیت‌پذیری در روابط زوجی ارتباط داشتند.

ابزار دوم، فرم ارزیابی روایی محتوایی مؤلفه‌های حسن معاشرت اسلامی بود که برای داوری تخصصی درباره مدل استخراج‌شده طراحی شد. این فرم با هدف بررسی میزان مطابقت مؤلفه‌ها با منابع اسلامی، ضرورت حضور هر مؤلفه در مدل، وضوح مفهومی مقوله‌ها و تناسب روابط میان ابعاد مدل تنظیم گردید. در این فرم، مؤلفه‌ها، خرده‌مؤلفه‌ها و روابط مفهومی حاصل از تحلیل منابع در اختیار متخصصان قرار گرفت و از آنان خواسته شد هر بخش را از نظر ضرورت، ارتباط، کفایت و انطباق با مبانی اسلامی ارزیابی کنند. افزون بر امتیازدهی، امکان ارائه پیشنهادها برای اصلاحی نیز برای متخصصان فراهم شد تا در صورت نیاز، درباره حذف، ادغام، بازنام‌گذاری یا بازتعریف برخی مؤلفه‌ها نظر دهند. بنابراین، ابزارهای پژوهش هم جنبه اسنادی داشتند و هم جنبه داوری تخصصی؛ به این معنا که فیش‌برداری برای تولید داده‌های اولیه و فرم روایی محتوایی برای اعتبارسنجی و اصلاح مدل به کار گرفته شد.

تحلیل داده‌ها در این پژوهش به صورت نظام‌مند و مرحله‌ای انجام شد. در گام نخست، داده‌های استخراج‌شده از قرآن کریم، روایات معتبر و منابع اسلامی مرتبط، چندین بار مطالعه و بازخوانی شد تا مفاهیم مستقیم و غیرمستقیم ناظر بر حسن معاشرت شناسایی شود. سپس داده‌ها با استفاده از فرایند کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی تحلیل شدند. در کدگذاری باز، گزاره‌ها و مضامین دینی به واحدهای معنایی کوچک‌تر تقسیم شدند و برای هر واحد معنایی، کدهای اولیه کوتاه، روشن و نزدیک به متن استخراج شد. این کدها بیانگر مفاهیمی مانند تدبیر در رابطه، عقلانیت ارتباطی، مهرورزی، رعایت حرمت همسر، حفظ حریم، وفای به عهد، نرم‌خویی، سازگاری، صداقت، تواضع، خویش‌تنداری، کمک به خانواده و مسئولیت‌پذیری در روابط زوجی بودند. در ادامه، کدهای مشابه و هم‌خانواده با یکدیگر مقایسه شدند و از طریق کدگذاری محوری در قالب مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌های منسجم‌تر قرار گرفتند. این مرحله به پژوهشگر امکان داد تا از سطح داده‌های پراکنده عبور کند و ساختاری مفهومی از ابعاد حسن معاشرت اسلامی به دست آورد.

در مرحله کدگذاری انتخابی، مؤلفه‌های محوری حول یک مقوله مرکزی سازمان‌دهی شدند و روابط میان آن‌ها در قالب یک مدل پارادایمی صورت‌بندی گردید. در این مرحله، پژوهشگر تلاش کرد نشان دهد که حسن معاشرت اسلامی صرفاً یک رفتار جزئی یا توصیه اخلاقی منفرد نیست، بلکه سازه‌ای چندبعدی است که از ابعاد شناختی، انگیزشی، عاطفی، ساختاری و رفتاری تشکیل می‌شود.

بر این اساس، مدل نهایی با تمرکز بر منطق درونی آموزه‌های اسلامی، روابط میان مؤلفه‌ها و نقش هر بعد در سامان‌دهی رابطه زوجی تدوین شد. پس از استخراج مدل اولیه، مؤلفه‌ها و روابط به دست‌آمده در اختیار متخصصان قرار گرفت و نظرات آنان برای اصلاح و اعتباربخشی مدل دریافت شد. داده‌های حاصل از داوری متخصصان با استفاده از شاخص‌های روایی محتوا، از جمله CVI و CVR، بررسی شد تا میزان ضرورت و تناسب هر مؤلفه مشخص گردد. همچنین پیشنهادهای کیفی کارشناسان برای بازنگری در نام‌گذاری، ادغام، حذف یا اصلاح برخی مفاهیم مورد توجه قرار گرفت. در نهایت، پس از اعمال اصلاحات تخصصی، مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی در قالب مجموعه‌ای منسجم از ابعاد، مؤلفه‌ها و روابط مفهومی نهایی شد.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش حاضر با هدف تبیین «مدل پارادایمی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی» در سه مرحله اصلی به دست آمد: تحلیل مفهومی و استخراج کلیدواژه‌ها و کدهای اولیه از منابع اسلامی، سازمان‌دهی کدها در قالب مقوله‌های محوری و انتخابی، و اعتبارسنجی تخصصی مدل مفهومی استخراج‌شده. بر این اساس، یافته‌ها نشان دادند که حسن معاشرت در منابع اسلامی، مفهومی تک‌بعدی یا صرفاً اخلاقی نیست، بلکه یک سازه چندلایه و نظام‌مند است که از عوامل زمینه‌ساز، نشانه‌ها و مؤلفه‌های اصلی، و پیامدهای معنوی و ارتباطی تشکیل می‌شود.

در مرحله نخست، برای پاسخ به این پرسش که «مؤلفه‌های مدل مفهومی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی کدام‌اند؟»، منابع اسلامی شامل قرآن کریم، روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام، آثار علمای شیعه تا قرن پنجم هجری و منابع معتبر روایی درجه اول و دوم بررسی شد. در آغاز، پژوهشگر با استفاده از جست‌وجوی مفهومی، هم‌ریشه‌یابی لغوی و بررسی واژگان مترادف، متضاد و هم‌پوش، کلیدواژه‌های مرتبط با حسن معاشرت را استخراج کرد. این کلیدواژه‌ها مبنای شناسایی احادیث، گزاره‌های دینی و مفاهیم تحلیلی بعدی قرار گرفتند و نقطه آغاز کدگذاری کیفی بودند.

جدول ۱. کلیدواژه‌های استخراج‌شده از متون اسلامی در راستای حسن معاشرت

ردیف	کلیدواژه‌ها
۱	حسن المعاشرة، مصاحبة احسن، حسن الخلق
۲	السوء الخلق، حسن السلوكة، التّسريح باحسان
۳	تعاشر، معاشرة بمعروف، السوء معاشرة
۴	معاشرة بمنكر، معاشرة الحرج، امساک بمعروف
۵	المفارقة بمعروف، معیة، تودّد
۶	لطاقه، الادب، المعاضدة
۷	امتعاظ، الزوج و التزويج، الرجل
۸	امرأة، النساء، الأهل و اهل البيت
۹	العیال، البعولة، النکاح

۱۰	الأيمن، العزب، التبتل
۱۱	المتاهل، الحصور، الصرورة
۱۲	الأسرة، الصهر، الباه و الباء
۱۳	الذات الدين، الحجز، الباكرة
۱۴	ثيب، الاغتراب، الناشزة
۱۵	الكفوء، القراة، التذوق
۱۶	عدم المواتاة، الخيانة
۱۷	معاشرة ضرارى، ضررى و غير ضرارى، غير ضررى
۱۸	امساک ضرارى، ضررى و غير ضرارى، غير ضررى

پس از استخراج کلیدواژه‌ها، متون حدیثی مرتبط با این واژگان در چند مرحله بررسی و غربال شد. سپس داده‌های مرتبط به صورت خطابه‌خط تحلیل گردید و کدهای اولیه با تکیه بر روش کدگذاری باز استخراج شدند. در این مرحله، ۱۳۶ کد مفهومی شناسایی شد که دامنه‌ای از مفاهیم شناختی، انگیزشی، عاطفی، ساختاری، رفتاری و پیامدی را دربر می‌گرفتند. این کدها بیانگر آن بودند که حسن معاشرت در منابع اسلامی هم به سطح نگرش و انگیزه فرد مربوط است و هم به رفتارهای عینی، مرزبندی‌های ارتباطی، کیفیت عاطفی رابطه و پیامدهای معنوی و اجتماعی آن.

جدول ۲. کدگذاری باز مفاهیم حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی

ردیف	کد باز	ردیف	کد باز	ردیف	کد باز
۱	معاشرت احسن با معاشران	۴۶	عدم شرافت	۹۱	مخالفت با هواهای نفسانی
۲	معاشرت احسن با همنشینان	۴۷	پرهیز از بدزبانی	۹۲	بخشنده‌گی
۳	معاشرت احسن با مخلوقات	۴۸	پرهیز از خشم	۹۳	احقاق حقوق مادی زنان
۴	ارتقای مقام معنوی	۴۹	تربیت الهی پیامبر	۹۴	خداترسی
۵	پاداش ارزشمند اخروی	۵۰	تربیت الهی مؤمنان	۹۵	زنا
۶	کمال دین	۵۱	عدم پذیرش آداب خدامحور	۹۶	تعرض جنسی به زنان
۷	شکرگذاری به نعمت‌ها	۵۲	پرهیز از ظلم	۹۷	تفاخر و ریا در ازدواج
۸	صداقت و پرهیز از دروغ	۵۳	حفظ حرمت	۹۸	دینداری زنان
۹	استحکام‌بخش دوستی	۵۴	رشد و کمال	۹۹	خدمت به همسر
۱۰	سلوک متواضعانه	۵۵	دوراندیشی	۱۰۰	پرهیز از آزار شوهر
۱۱	صبر بر سوء خلق	۵۶	خدامحوری	۱۰۱	واگذاری اختیار همه امور به زنان
۱۲	عاقبت نیکوی دنیوی و اخروی	۵۷	رعایت حدود خویش	۱۰۲	پرهیز از نگاه حرام مردان به زنان
۱۳	تباهی عمل	۵۸	دور شدن از محرمات	۱۰۳	اطاعت زن از شوهر
۱۴	پرهیز از بداخلاقی	۵۹	اصالت رفتاری	۱۰۴	رعایت حدود نگاه زنان به نامحرم
۱۵	عاقبت خوب حسن خلق	۶۰	خردمندی	۱۰۵	پرهیز از نگاه به زن نامحرم
۱۶	عاقبت بد سوء خلق	۶۱	روشنایی قلب	۱۰۶	ارتباط قاعده‌مند با نامحرم
۱۷	مقام معنوی ارزشمند	۶۲	فهم	۱۰۷	شکبیایی بر ارزاق خفیه الهی
۱۸	آتش دوزخ	۶۳	پرهیز از نادانی	۱۰۸	عدم لمس نامحرم
۱۹	رعایت حسن خلق ارتباطی	۶۴	تعقل	۱۰۹	معاشقه با همسر
۲۰	بدبینی و بدگمانی	۶۵	کردار نیکو با دیگران	۱۱۰	پندپذیری
۲۱	فساد ایمان	۶۶	پرهیز از حساست	۱۱۱	حیای بالای زنان
۲۲	ذلت	۶۷	تقویت عزت	۱۱۲	سلامت اخلاقی و جسمی زنان

۲۳	بدترین مصیبت	۶۸	پرهیز از راحت‌طلبی	۱۱۳	ازدواج بر مدار دینداری
۲۴	آشفته‌گی و سرگردانی	۶۹	دین‌دوستی	۱۱۴	آراستگی مرد برای همسرش
۲۵	نابودکننده خیر دنیا و آخرت	۷۰	کسب کمالات انسانی	۱۱۵	تصمیم‌گیری عاقلانه
۲۶	دوری از تعالیم اسلام	۷۱	دوری از علم ضار	۱۱۶	شهوترانی
۲۷	خودخواهی	۷۲	ایمان قلبی	۱۱۷	رعایت حریم صحبت با زنان نامحرم
۲۸	پرهیز از آزار همسر در زندگی	۷۳	عیب‌جویی	۱۱۸	محبت به زنان
۲۹	معاشرت خدامحور	۷۴	عدم ابتلائات رحمانی خدا	۱۱۹	افزایش رزق
۳۰	زیرکی	۷۵	خوبشونداری در برابر نادانی دیگران	۱۲۰	حفظ خانواده
۳۱	عقلانیت	۷۶	خوش‌اخلاقی مردان	۱۲۱	گفتار نیکو
۳۲	اطاعت از خدا	۷۷	بددلی مرد	۱۲۲	خساست
۳۳	تحمل سختی‌ها	۷۸	بیان نیکوی مردان	۱۲۳	مهرورزی
۳۴	مهربانی و نرم‌خویی	۷۹	بردباری	۱۲۴	توجه به میل همسر
۳۵	ادب نیکو	۸۰	وقار و سنگینی مردان	۱۲۵	مهربانی با بندگان خدا
۳۶	سخت‌گیری در ازدواج فرزندان	۸۱	پرهیز از خیانت و عهدشکنی	۱۲۶	نیکی به خانواده
۳۷	خوش‌اخلاقی زنان	۸۲	حسن امانتداری	۱۲۷	ایجاد امنیت برای خانواده
۳۸	کسب برکات معنوی ازدواج	۸۳	ویرانی زندگی	۱۲۸	تلاش برای کسب مال حلال
۳۹	پرهیز از تجرد	۸۴	بی‌خبر و برکتی خانه	۱۲۹	ایجاد رفاه برای خانواده
۴۰	ملاک‌های سخت‌گیرانه مردان برای ازدواج	۸۵	دروغ‌جویی	۱۳۰	سهل‌گیری به خانواده
۴۱	تألیف قلوب	۸۶	پیمان‌شکنی	۱۳۱	خدمت به خانواده
۴۲	ازدواج با خانواده صالح	۸۷	فریب دادن	۱۳۲	همنشینی با خانواده
۴۳	پرهیز از نافرمانی زن از شوهر	۸۸	نفاق و عدم سازگاری	۱۳۳	فسق و فجور
۴۴	آسیب معنوی نشوز	۸۹	عدم رعایت تقوای الهی	۱۳۴	پایبندی به سنت‌های الهی
۴۵	مدیریت شوهر بر مدار محبت	۹۰	عدم مسئولیت‌پذیری	۱۳۵	التزام به خیر
۱۳۶	تغافل				

در مرحله بعد، کدهای باز با توجه به روابط معنایی، مشابهت مفهومی، هم‌پوشانی موضوعی و پیوند نظری با مفهوم حسن معاشرت در قالب کدهای محوری اولیه و نهایی سازمان‌دهی شدند. در این فرایند، برخی کدها ادغام، بازنام‌گذاری یا در سطح انتزاعی بالاتری بازتعریف شدند. یافته‌ها نشان دادند که مدل حسن معاشرت اسلامی از سه بعد کلی تشکیل می‌شود: عوامل یا سبب‌شناسی، نشانه‌ها و مؤلفه‌ها، و پیامدها. بعد نشانه‌ها و مؤلفه‌ها نیز از پنج مقوله شناختی، انگیزشی، عاطفی، ساختاری و رفتاری تشکیل شد. در سطح پیامدها نیز دو دسته پیامد حسن معاشرت و پیامد سوء معاشرت شناسایی گردید.

جدول ۳. کدگذاری محوری و انتخابی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی

ابعاد	مقوله‌ها / کدهای انتخابی	مؤلفه‌های اصلی / خردمؤلفه‌ها / کدهای محوری اولیه
عوامل / سبب‌شناسی	عوامل / کدهای انتخابی	فضیلت خردمندی؛ سلوک مجاهدانه در بستر عبودیت
نشانه‌ها و مؤلفه‌ها	و شناختی	نگرش الهی؛ تدبیر و حل مسئله؛ تصمیم‌گیری منطقی؛ زیرکی و تغافل

نشانه‌ها مؤلفه‌ها	و انگیزشی	انگیزش معنوی خدامحور	دین‌مداری؛ معاشرت خدامحور تعبدی؛ پایبندی به احکام و سنت‌های الهی
نشانه‌ها مؤلفه‌ها	و عاطفی	صمیمیت مهرورزی	مهربانی با شوهر؛ محبت به زن؛ محبت به بندگان خدا
نشانه‌ها مؤلفه‌ها	و ساختاری	رعایت مرزها و حفظ حریم مرزهای بهینه	رعایت حریم‌های ارتباطی با نامحرم؛ ضرورت کنترل نگاه؛ رعایت حجب و حیای بانوان؛ رعایت وقار و سنگینی مردان؛ پرهیز از خیانت و عهدشکنی / لزوم وفای به عهد
نشانه‌ها مؤلفه‌ها	و رفتاری	رفتار سازگاران	رفتار سازگاران اخلاقی شامل آراستگی، مصاحبت با همسر، حفظ منزلت خویش، حفظ حرمت همسر، صداقت، تواضع، سازگاری، نرم‌خویی و خویشتنداری در برابر بدخلقی همسر؛ رفتار سازگاران حمایتی شامل کمک به خانواده؛ رفتار سازگاران اقتصادی شامل تلاش و مجاهدت اقتصادی مشروع در راستای کسب مال حلال و رعایت حقوق مادی زن
پیامدها	پیامد معاشرت	حسن پیامد ایجابی / تشویقی	ارتقای مقام معنوی؛ رشد و کمال انسانی؛ کسب علم نافع؛ سنگینی ترازوی اعمال در قیامت
پیامدها	پیامد معاشرت	حسن پیامد معنوی سلبی / بازدارنده	دوری از حرام‌ها
پیامدها	پیامد معاشرت	حسن پیامد ارتباطی	افزایش عزت؛ الگودهی عملی؛ کسب رضایت شوهر؛ استحکام دوستی
پیامدها	پیامد معاشرت	سوء پیامد معنوی	تباهی دنیا و آخرت؛ بی‌تقوایی و بی‌دینی؛ فساد ایمان و عمل؛ بی‌برکتی خانه و تخریب زندگی؛ گرفتاری و زندگی دشوار
پیامدها	پیامد معاشرت	سوء پیامد ارتباطی	تباهی عزت و شرف؛ فسق و فجور؛ بدگمانی و عیب‌جویی؛ بخل و خساست؛ تفاخر به ثروت و مادیات؛ تفویض تمامی امور زندگی به زنان

مطابق جدول ۳، کدهای محوری اولیه ماهیتی توصیفی و نزدیک به متن منابع اسلامی داشتند و بیشتر بر مفاهیمی مانند پندپذیری، تصمیم‌گیری عاقلانه، دین‌دوستی، ایمان قلبی، صبر، وفای به عهد، محبت، رعایت حریم و خدمت به خانواده دلالت می‌کردند. این کدها در مرحله بعد به سطحی انتزاعی‌تر منتقل شدند و در قالب پنج مؤلفه اصلی یعنی هوشمندی ارتباطی، انگیزش معنوی خدامحور، صمیمیت و مهرورزی، رعایت مرزها و حفظ حریم، و رفتار سازگاران سازمان یافتند. بر این اساس، مدل نهایی حسن معاشرت اسلامی نشان داد که حسن معاشرت حاصل پیوند عقلانیت، معنویت، عاطفه، مرزبندی اخلاقی و رفتار سازگاران است و نمی‌توان آن را صرفاً به خوش‌رفتاری سطحی یا ادب ظاهری فروکاست.

بعد نخست مدل، «عوامل یا سبب‌شناسی» است. این بعد به مؤلفه‌هایی اشاره دارد که زمینه شکل‌گیری حسن معاشرت اسلامی را فراهم می‌کنند. دو عامل اصلی در این بعد شناسایی شد: فضیلت خردمندی و سلوک مجاهدانه در بستر عبودیت. فضیلت خردمندی به توانایی فرد در فهم موقعیت، سنجش پیامدهای رفتار، دوراندیشی، پرهیز از نادانی و انتخاب کنش مناسب در رابطه اشاره دارد. در منابع اسلامی، عقلانیت و تودد به مردم در پیوند با یکدیگر قرار گرفته‌اند و نیکی به انسان‌ها به عنوان نشانه‌ای از عقل پس از دین معرفی شده است. بنابراین، حسن معاشرت بدون خردمندی، تدبیر و سنجش اخلاقی امکان‌پذیر نیست.

عامل دوم، سلوک مجاهدانه در بستر عبودیت است. این عامل به کوشش مستمر انسان برای غلبه بر هواهای نفسانی، شکیبایی، شکرگزاری و تنظیم رفتار در محضر خداوند اشاره دارد. در این معنا، حسن معاشرت صرفاً یک مهارت ارتباطی نیست، بلکه

جلوه‌ای از بندگی و تربیت الهی است. فردی که در مسیر عبودیت حرکت می‌کند، روابط خود را نه بر پایه خودخواهی، خشم، سلطه‌طلبی یا منفعت‌جویی، بلکه بر پایه تقوا، اصلاح نفس و رعایت حقوق دیگران سامان می‌دهد.

بعد دوم مدل، «نشانه‌ها و مؤلفه‌ها» است. این بعد مهم‌ترین بخش مدل را تشکیل می‌دهد و نشان می‌دهد حسن معاشرت اسلامی در پنج سطح شناختی، انگیزشی، عاطفی، ساختاری و رفتاری بروز می‌یابد. در سطح شناختی، مؤلفه هوشمندی ارتباطی قرار دارد. هوشمندی ارتباطی ناظر به توانایی فرد در فهم رابطه، تصمیم‌گیری منطقی، تدبیر، حل مسئله، نگرش الهی، زیرکی و تغافل است. این مؤلفه نشان می‌دهد که رابطه سالم در منابع اسلامی رابطه‌ای است که در آن فرد از واکنش‌های هیجانی و غیرعقلانی فاصله می‌گیرد و با تکیه بر عقل، ایمان و مصلحت‌اندیشی رفتار می‌کند.

در سطح انگیزشی، مؤلفه انگیزش معنوی خدامحور شناسایی شد. این مؤلفه شامل دین‌مداری، معاشرت خدامحور و پایبندی به احکام و سنت‌های الهی است. یافته‌ها نشان دادند که در مدل اسلامی، انگیزه رفتار به اندازه خود رفتار اهمیت دارد. معاشرتی که با هدف خودنمایی، جاه‌طلبی، ارضای منفعت شخصی یا انگیزه‌های صرفاً دنیوی شکل گیرد، از منطبق حسن معاشرت فاصله دارد؛ در مقابل، معاشرت خدامحور رفتاری است که با نیت قرب الهی، رعایت تکلیف و طلب رضایت خداوند انجام می‌شود.

در سطح عاطفی، مؤلفه صمیمیت و مهرورزی قرار دارد. این مؤلفه شامل مهربانی با شوهر، محبت به زن و محبت به بندگان خدا است. یافته‌ها نشان دادند که حسن معاشرت در منابع اسلامی بدون محبت، عطف، نرمی عاطفی و توجه به نیازهای هیجانی همسر کامل نمی‌شود. محبت به زن و مهربانی زن نسبت به شوهر، هر دو در منابع اسلامی به عنوان نشانه‌های رابطه مطلوب معرفی شده‌اند. همچنین محبت به بندگان خدا نشان می‌دهد که مهرورزی خانوادگی در امتداد محبت الهی و اخلاق عمومی اسلام قرار دارد. در سطح ساختاری، مؤلفه رعایت مرزها و حفظ حریم یا مرزهای بهینه شناسایی شد. این مؤلفه شامل رعایت حریم‌های ارتباطی با نامحرم، ضرورت کنترل نگاه، رعایت حجب و حیای بانوان، رعایت وقار و سنگینی مردان، و پرهیز از خیانت و عهدشکنی است. یافته‌ها نشان دادند که در مدل اسلامی، رابطه مطلوب صرفاً بر صمیمیت بنا نمی‌شود، بلکه نیازمند مرزبندی سالم، وفاداری، کنترل رفتار و رعایت حدود ارتباطی است. بنابراین، حسن معاشرت هم بعد محبت‌آمیز دارد و هم بعد محافظتی و ساختاری؛ یعنی هم رابطه را گرم می‌کند و هم از آن در برابر آسیب محافظت می‌نماید.

در سطح رفتاری، مؤلفه رفتار سازگاران قرار گرفت. این مؤلفه شامل سه زیرمجموعه رفتار سازگاران اخلاقی، رفتار سازگاران حمایتی و رفتار سازگاران اقتصادی است. رفتار سازگاران اخلاقی شامل آراستگی، مصاحبت با همسر، حفظ منزلت خویش، حفظ حرمت همسر، صداقت، تواضع، سازگاری، نرم‌خویی و خویشتنداری در برابر بدخلقی همسر است. رفتار سازگاران حمایتی در کمک به خانواده، خدمت‌رسانی، همنشینی، ایجاد امنیت و ایجاد رفاه برای خانواده نمود می‌یابد. رفتار سازگاران اقتصادی نیز شامل تلاش مشروع برای کسب مال حلال و رعایت حقوق مادی زن است. این یافته نشان می‌دهد که حسن معاشرت در منابع اسلامی، در نهایت باید به رفتار عینی و مسئولانه در خانواده تبدیل شود.

بعد سوم مدل، «پیامدها» است. پیامدها به دو دسته پیامدهای حسن معاشرت و پیامدهای سوء معاشرت تقسیم شدند. پیامدهای حسن معاشرت شامل پیامدهای معنوی و ارتباطی بودند. پیامدهای معنوی ایجابی شامل ارتقای مقام معنوی، رشد و کمال انسانی، کسب علم نافع و سنگینی ترازوی اعمال در قیامت بود. پیامد معنوی سلبی یا بازدارنده، دوری از حرامها بود. پیامدهای ارتباطی حسن معاشرت نیز شامل افزایش عزت، الگودهی عملی، کسب رضایت شوهر و استحکام دوستی بود. بر این اساس، حسن معاشرت هم موجب تعالی معنوی فرد می‌شود و هم کیفیت رابطه و جایگاه اجتماعی و خانوادگی او را ارتقا می‌دهد.

در مقابل، پیامدهای سوء معاشرت شامل پیامدهای معنوی و ارتباطی منفی بودند. پیامدهای معنوی سوء معاشرت شامل تباهی دنیا و آخرت، بی‌تقوایی و بی‌دینی، فساد ایمان و عمل، بی‌برکتی خانه و تخریب زندگی، و گرفتاری و زندگی دشوار بود. پیامدهای ارتباطی سوء معاشرت نیز شامل تباهی عزت و شرف، فسق و فجور، بدگمانی و عیب‌جویی، بخل و خساست، تفاخر به ثروت و مادیات، و تفویض تمامی امور زندگی به زنان بود. این بخش از یافته‌ها نشان داد که در منابع اسلامی، سوء معاشرت صرفاً یک ضعف ارتباطی نیست، بلکه رفتاری دارای آثار معنوی، اخلاقی، خانوادگی و اجتماعی گسترده است.

بر پایه یافته‌های کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مدل نهایی حسن معاشرت اسلامی در قالب یک مدل سه‌بعدی و چندمؤلفه‌ای شکل گرفت. در این مدل، عوامل زمینه‌ساز شامل خردمندی و سلوک مجاهدانه در بستر عبودیت، زمینه‌پیدایش حسن معاشرت را فراهم می‌کنند. سپس حسن معاشرت در پنج مقوله شناختی، انگیزشی، عاطفی، ساختاری و رفتاری متجلی می‌شود. در نهایت، رعایت یا عدم رعایت حسن معاشرت، پیامدهای معنوی و ارتباطی مثبت یا منفی را به دنبال دارد. از این منظر، مدل پارادایمی حسن معاشرت اسلامی، الگویی خطی و ساده نیست، بلکه الگویی تعاملی و چندلایه است که در آن باور، انگیزه، هیجان، ساختار رابطه، رفتار و پیامدهای معنوی - ارتباطی در پیوند با یکدیگر قرار می‌گیرند.

در مدل استخراج‌شده، «هوشمندی ارتباطی» نقش سامان‌دهنده شناختی دارد؛ «انگیزش معنوی خدامحور» جهت رفتار را مشخص می‌کند؛ «صمیمیت و مهرورزی» فضای عاطفی رابطه را تقویت می‌نماید؛ «رعایت مرزها و حفظ حریم» ساختار رابطه را از آسیب محافظت می‌کند؛ و «رفتار سازگارانه» مدل را به سطح عمل و کنش روزمره منتقل می‌سازد. بنابراین، حسن معاشرت اسلامی هم به نیت و نگرش وابسته است و هم به مهارت، رفتار، مسئولیت‌پذیری و رعایت حدود.

برای بررسی اعتبار مدل مفهومی استخراج‌شده، مدل نهایی، مؤلفه‌ها، خرده‌مؤلفه‌ها و مسیر دستیابی به آن در اختیار پنج متخصص حوزه روان‌شناسی اسلامی، مشاوره خانواده و مطالعات اسلامی قرار گرفت. متخصصان میزان ارتباط و ضرورت مؤلفه‌های مدل را ارزیابی کردند. یافته‌ها نشان دادند که تمامی متخصصان به مؤلفه‌های مدل در هر دو حوزه «ارتباط» و «ضرورت» امتیاز کامل دادند. بنابراین، ضریب توافق داوران برای مدل مفهومی برابر با ۱ به دست آمد که نشان‌دهنده توافق کامل متخصصان درباره تناسب، ضرورت و انطباق مؤلفه‌های مدل با منابع اسلامی است.

جدول ۰۴. روایی محتوایی و توافق متخصصان درباره مدل مفهومی حسن معاشرت اسلامی

بخش ارزیابی شده	تعداد متخصصان	شاخص ارزیابی	نتیجه
عوامل زمینه‌ساز مدل شامل فضیلت خردمندی و سلوک مجاهدانه در بستر عبودیت	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
مقوله شناختی شامل هوشمندی ارتباطی	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
مقوله انگیزشی شامل انگیزش معنوی خدامحور	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
مقوله عاطفی شامل صمیمیت و مهرورزی	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
مقوله ساختاری شامل رعایت مرزها و حفظ حریم	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
مقوله رفتاری شامل رفتار سازگارانه اخلاقی، حمایتی و اقتصادی	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
پیامدهای حسن معاشرت شامل پیامدهای معنوی و ارتباطی	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
پیامدهای سوء معاشرت شامل پیامدهای معنوی و ارتباطی منفی	۵	میزان ارتباط و ضرورت	توافق کامل متخصصان؛ ضریب توافق = ۱
مدل کلی حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی	۵	انطباق کلی مدل با منابع اسلامی و منطق مفهومی پژوهش	تأیید کامل مدل؛ ضریب توافق کلی = ۱

در مجموع، یافته‌های روایی محتوایی نشان داد که مدل پارادایمی استخراج شده از نظر متخصصان از انسجام مفهومی، انطباق دینی، کفایت نظری و قابلیت تبیینی برخوردار است. بدین ترتیب، مدل حسن معاشرت بر اساس منابع اسلامی را می‌توان مدلی معتبر برای تبیین سازه حسن معاشرت در چارچوب آموزه‌های اسلامی دانست. این مدل نشان می‌دهد که حسن معاشرت در منابع اسلامی، پدیده‌ای چندبعدی است که از خردمندی و عبودیت آغاز می‌شود، در مؤلفه‌های شناختی، انگیزشی، عاطفی، ساختاری و رفتاری ظهور می‌یابد، و در نهایت به پیامدهای معنوی و ارتباطی مثبت منجر می‌شود. در مقابل، فقدان یا تضعیف حسن معاشرت، زمینه‌ساز سوء معاشرت و پیامدهای منفی در ساحت ایمان، اخلاق، خانواده و روابط اجتماعی خواهد بود.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که حسن معاشرت در منابع اسلامی مفهومی چندبعدی، پویا و نظام‌مند است که از تعامل میان مؤلفه‌های اخلاقی، عاطفی، معنوی، شناختی و رفتاری شکل می‌گیرد و در نهایت به تقویت انسجام خانواده، افزایش رضایت زناشویی، ارتقای شادمانی و افزایش تاب‌آوری خانواده منجر می‌شود. مدل پارادایمی استخراج شده نشان داد که حسن معاشرت صرفاً یک توصیه اخلاقی فردی نیست، بلکه یک الگوی ارتباطی جامع است که می‌تواند ساختار تعاملات خانوادگی را سامان دهد و کیفیت

روابط میان زوجین را ارتقا بخشد. در این مدل، عواملی همچون ایمان و معنویت، همدلی، شفقت، احترام متقابل، مسئولیت‌پذیری، مدارا، گفت‌وگوی مؤثر و حمایت عاطفی به‌عنوان شرایط علی و زمینه‌ای حسن معاشرت شناسایی شدند و پیامدهایی نظیر آرامش روانی، رضایت از زندگی، انسجام خانوادگی، پایداری عاطفی و مقاومت در برابر بحران‌ها به‌عنوان نتایج اصلی آن مطرح گردیدند. این یافته‌ها با دیدگاه‌های معاصر درباره اهمیت تعاملات مثبت در روابط زوجین همسو است و نشان می‌دهد که روابط مبتنی بر همراهی و حمایت عاطفی می‌تواند بهزیستی روانی و کیفیت زندگی خانوادگی را بهبود بخشد (5, 6).

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش حاضر، نقش بنیادین معنویت و باورهای دینی در شکل‌گیری حسن معاشرت بود. تحلیل داده‌ها نشان داد که در منابع اسلامی، حسن معاشرت نه‌تنها یک رفتار اجتماعی، بلکه نوعی کنش معنوی و اخلاقی محسوب می‌شود که ریشه در نگرش توحیدی و کرامت‌محور اسلام دارد. این نتیجه با یافته‌های پژوهش‌هایی که رابطه میان معنویت، تاب‌آوری و نگرش مثبت را بررسی کرده‌اند همخوانی دارد. برای مثال، پژوهش Lazarus نشان داد که مشارکت معنوی با افزایش تاب‌آوری روانی و نگرش مثبت همراه است (13). همچنین Cohen و همکاران بیان کردند که مقابله مذهبی و شفقت دینی می‌تواند توان سازگاری افراد را در شرایط دشوار افزایش دهد (14). در همین راستا، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که حسن معاشرت مبتنی بر منابع اسلامی از طریق تقویت معنا، امید و آرامش درونی، ظرفیت خانواده را برای مواجهه با فشارهای روانی و تعارضات افزایش می‌دهد. این موضوع با پژوهش‌های انجام‌شده درباره نقش دین در بهزیستی روانی و سلامت خانواده نیز همسو است (16, 26).

نتایج این پژوهش همچنین نشان داد که یکی از مهم‌ترین ابعاد حسن معاشرت، توانایی درک متقابل، همدلی و همراهی عاطفی میان زوجین است. در الگوی استخراج‌شده، همراهی عاطفی نه‌تنها به‌عنوان یک رفتار حمایتی بلکه به‌عنوان عامل تقویت‌کننده امنیت روانی و انسجام خانواده شناسایی شد. این یافته با پژوهش‌های جدید در زمینه همراهی عاطفی همخوانی دارد. Lüscher و همکاران نشان دادند که داشتن اوقات مشترک و تعاملات مثبت روزمره، رضایت زناشویی و سلامت روان را افزایش می‌دهد (5). همچنین Tong و همکاران همراهی عاطفی را تجربه‌ای عمیق از پیوند انسانی توصیف کردند که احساس تعلق و حمایت را تقویت می‌کند (7). در منابع اسلامی نیز حسن معاشرت بر حضور عاطفی، خوش‌رفتاری، گفت‌وگوی محترمانه و توجه به نیازهای روانی همسر تأکید دارد و این موضوع نشان می‌دهد که میان آموزه‌های اسلامی و یافته‌های روان‌شناسی خانواده هم‌پوشانی مفهومی قابل توجهی وجود دارد.

از دیگر نتایج مهم پژوهش حاضر، نقش حسن معاشرت در افزایش تاب‌آوری خانواده بود. یافته‌ها نشان داد که خانواده‌هایی که روابط آن‌ها بر پایه مدارا، احترام و همکاری شکل گرفته است، در مواجهه با بحران‌ها و فشارهای اجتماعی عملکرد سازگارانه‌تری دارند. این یافته با مطالعات انجام‌شده در زمینه تاب‌آوری خانواده در دوران بحران همسو است. Kasdi و Saifudin نشان دادند که خانواده‌های مسلمان در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ با تکیه بر ارزش‌های دینی و روابط عاطفی قوی، توانستند سازگاری بیشتری با شرایط بحرانی داشته باشند (11). همچنین Ouoba و Sawadogo تأکید کردند که انسجام خانوادگی و حمایت متقابل نقش مهمی

در حفظ تاب‌آوری خانوارها در شرایط اقتصادی دشوار دارد (10). در پژوهش حاضر نیز مشخص شد که حسن معاشرت می‌تواند از طریق ایجاد حمایت هیجانی، تقویت همبستگی خانوادگی و کاهش تعارضات، ظرفیت مقابله خانواده را در برابر بحران‌ها افزایش دهد. در بخش دیگری از یافته‌ها، نقش شفقت، گذشت و کنترل هیجان در پایداری روابط زناشویی برجسته شد. تحلیل داده‌ها نشان داد که حسن معاشرت در منابع اسلامی بر پرهیز از تحقیر، خشونت کلامی، سرزنش و واکنش‌های هیجانی افراطی تأکید دارد و در مقابل، رفتارهایی همچون صبر، گذشت و نرم‌خویی را تقویت می‌کند. این یافته‌ها با پژوهش‌های مربوط به هیجان و تعاملات زوجین هماهنگ است. Boateng و همکاران نشان دادند که هیجانات زوجین به شدت تحت تأثیر رفتار و واکنش شریک زندگی قرار دارد و تعاملات منفی می‌تواند چرخه تعارض را تشدید کند (23, 24). همچنین Koçak و همکاران بیان کردند که الگوهای گفت‌وگو و سبک‌های دلبستگی در کیفیت روابط زناشویی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند (22). بر این اساس، می‌توان گفت که حسن معاشرت در منابع اسلامی نوعی نظام تنظیم هیجان و مدیریت تعارض در روابط خانوادگی ارائه می‌دهد که با اصول علمی روان‌شناسی خانواده نیز همسو است.

یافته‌های پژوهش حاضر همچنین نشان داد که حسن معاشرت با شادمانی و رضایت زناشویی ارتباطی مستقیم دارد. در مدل استخراج‌شده، احساس ارزشمندی، امنیت عاطفی، تعاملات مثبت و احترام متقابل از مهم‌ترین عوامل افزایش شادمانی خانوادگی بودند. این نتیجه با مطالعات انجام‌شده درباره رضایت زناشویی و خوشبختی همخوانی دارد. Birmi و Eryilmaz نشان دادند که شفقت به خود و راهبردهای افزایش شادی با رضایت زناشویی رابطه مثبت دارند (3). همچنین Chen و Chen بیان کردند که پایبندی مذهبی و ارزش‌های دینی می‌تواند رضایت از ازدواج و احساس خوشبختی را افزایش دهد (17). افزون بر این، نتایج پژوهش Sattarzadeh و Jahdi و همکاران نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی و جرأت‌ورزی می‌تواند شادمانی و رضایت زناشویی زنان را بهبود بخشد (21). در پژوهش حاضر نیز حسن معاشرت به‌عنوان الگویی جامع از تعاملات مثبت معرفی شد که می‌تواند احساس تعلق، رضایت و نشاط را در زندگی خانوادگی افزایش دهد.

یافته‌های پژوهش حاضر همچنین نشان داد که عدالت و مسئولیت‌پذیری متقابل از ارکان اساسی حسن معاشرت در خانواده هستند. در منابع اسلامی، رابطه زوجین بر پایه حقوق و مسئولیت‌های متقابل تعریف می‌شود و هرگونه سلطه‌گری، تبعیض یا نادیده‌گرفتن نیازهای عاطفی طرف مقابل، مغایر با حسن معاشرت تلقی می‌گردد. این یافته با مطالعات مربوط به نقش آگاهی دینی و فقه خانواده در پایداری روابط خانوادگی همسو است (12, 30). همچنین Gumiandari و Nafia نشان دادند که دیدگاه‌های اعتدالی اسلامی می‌تواند در کاهش تنش‌های جنسیتی و تقویت تاب‌آوری خانواده نقش مؤثری داشته باشد (29). بنابراین، مدل پارادایمی حسن معاشرت می‌تواند به‌عنوان الگویی مبتنی بر عدالت، احترام و تعامل متقابل در روابط خانوادگی مورد استفاده قرار گیرد.

از دیگر ابعاد مهم مدل استخراج‌شده، نقش حمایت اجتماعی و پیوندهای خانوادگی در حفظ سلامت روان بود. یافته‌ها نشان داد که حسن معاشرت از طریق تقویت حمایت عاطفی و ایجاد فضای امن روانی، می‌تواند از بروز فرسودگی روانی و احساس تنهایی

جلوگیری کند. این یافته با مطالعات انجام شده درباره سلامت روان و روابط خانوادگی همسو است. برای مثال، Duran و همکاران رابطه مثبتی میان سلامت معنوی و تاب‌آوری روانی گزارش کردند (31). همچنین Kim و همکاران نشان دادند که مداخلات روان‌شناختی مبتنی بر حمایت عاطفی می‌تواند استرس، افسردگی و فرسودگی را کاهش دهد و صمیمیت زوجین را افزایش دهد (32). در همین راستا، پژوهش Hoseinnejad و همکاران نیز نشان داد که رضایت زناشویی و شادمانی نقش مهمی در حفظ سلامت روان خانواده‌های دارای فرزند اوتیسم دارد (33). بنابراین، حسن معاشرت را می‌توان عاملی محافظت‌کننده در برابر آسیب‌های روانی و اجتماعی خانواده دانست.

در بخش دیگری از یافته‌ها، نقش فرهنگ و هویت اجتماعی در شکل‌گیری حسن معاشرت مورد توجه قرار گرفت. تحلیل داده‌ها نشان داد که الگوهای رفتاری خانواده تحت تأثیر ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی قرار دارند و حسن معاشرت می‌تواند به‌عنوان بخشی از هویت دینی و فرهنگی خانواده مسلمان عمل کند. این نتیجه با پژوهش Pudjiati و همکاران همخوانی دارد که نشان دادند هویت فرهنگی، حمایت اجتماعی و شیوه‌های مقابله‌ای از عوامل مؤثر بر تاب‌آوری خانواده هستند (9). همچنین Zhang و همکاران تأکید کردند که ارتباط مؤثر میان اعضای خانواده می‌تواند احساس امنیت و سازگاری اجتماعی را در فرزندان تقویت کند (34). بنابراین، حسن معاشرت نه تنها در سطح روابط زوجین، بلکه در فرایند اجتماعی‌شدن فرزندان و انتقال ارزش‌های اخلاقی نیز نقش اساسی ایفا می‌کند.

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان داد که حسن معاشرت در منابع اسلامی دارای ساختاری چندبعدی و نظام‌مند است که ابعاد اخلاقی، عاطفی، شناختی، معنوی و رفتاری را به‌صورت یکپارچه دربرمی‌گیرد. این مدل می‌تواند به‌عنوان چارچوبی بومی و فرهنگی برای ارتقای کیفیت روابط خانوادگی، افزایش تاب‌آوری و تقویت شادمانی زناشویی مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، هم‌پوشانی قابل توجه میان یافته‌های این پژوهش و مطالعات معاصر روان‌شناسی خانواده نشان می‌دهد که آموزه‌های اسلامی در زمینه روابط خانوادگی ظرفیت بالایی برای ارائه الگوهای علمی و کاربردی دارند. بر این اساس، توجه به حسن معاشرت می‌تواند راهبردی مؤثر برای کاهش تعارضات خانوادگی، تقویت سلامت روان و افزایش انسجام اجتماعی در جامعه معاصر باشد.

یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر آن بود که داده‌های اصلی مبتنی بر تحلیل منابع اسلامی و مطالعات نظری بود و امکان بررسی تجربی همه ابعاد مدل در بسترهای فرهنگی و اجتماعی مختلف فراهم نشد. همچنین، تفاوت‌های فرهنگی، اقتصادی و نسلی می‌تواند در نحوه تفسیر و اجرای حسن معاشرت تأثیرگذار باشد؛ اما این متغیرها در پژوهش حاضر به‌صورت میدانی بررسی نشدند. علاوه بر این، تمرکز پژوهش بر منابع اسلامی ممکن است موجب محدود شدن تعمیم نتایج به سایر زمینه‌های فرهنگی و دینی شود. محدودیت دیگر مربوط به ماهیت کیفی پژوهش بود که امکان سنجش دقیق روابط علی میان متغیرها را کاهش می‌دهد.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده مدل پارادایمی حسن معاشرت را در قالب مطالعات کمی و روش‌های مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد آزمون قرار دهند تا روابط میان مؤلفه‌های مدل به‌صورت تجربی ارزیابی شود. همچنین، انجام پژوهش‌های میان‌فرهنگی

برای مقایسه الگوهای حسن معاشرت در جوامع مختلف می‌تواند به غنای نظری این حوزه کمک کند. طراحی و ارزیابی مداخلات آموزشی مبتنی بر حسن معاشرت برای زوجین، والدین و خانواده‌ها نیز می‌تواند زمینه توسعه کاربردهای عملی این مدل را فراهم سازد. علاوه بر این، بررسی نقش حسن معاشرت در سلامت روان فرزندان، پیشگیری از تعارضات خانوادگی و کاهش آسیب‌های اجتماعی از دیگر موضوعات مهم برای مطالعات آینده است.

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود از مؤلفه‌های حسن معاشرت در برنامه‌های مشاوره خانواده، آموزش پیش از ازدواج و کارگاه‌های ارتقای مهارت‌های ارتباطی استفاده شود. همچنین، نهادهای فرهنگی و آموزشی می‌توانند با تولید محتوای آموزشی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، زمینه ترویج فرهنگ گفت‌وگوی سالم، احترام متقابل و همدلی در خانواده را فراهم کنند. مشاوران و درمانگران خانواده نیز می‌توانند از مدل حسن معاشرت به‌عنوان چارچوبی بومی برای کاهش تعارضات زناشویی و افزایش تاب‌آوری خانواده بهره بگیرند. افزون بر این، سیاست‌گذاران حوزه خانواده می‌توانند از نتایج این پژوهش برای طراحی برنامه‌های حمایتی با هدف تقویت انسجام خانوادگی و ارتقای سلامت روان جامعه استفاده کنند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاق

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

1. Cowan CP, Cowan PA. When partners become parents: The big life change for couples: Lawrence Erlbaum Associates; 2020.
2. Hetherington EM, Kelly J. For better or for worse: Divorce reconsidered. 2020.

3. Birni G, Eryilmaz A. Enhancing well-being of the married: Investigating marital satisfaction, self-compassion and happiness increasing strategies. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*. 2022;12(67):650-68.
4. Carreno DF, Eisenbeck N, Greville J, Wong PTP. Cross-cultural psychometric analysis of the Mature Happiness Scale-Revised: Mature happiness, psychological inflexibility, and the PERMA model. *Journal of Happiness Studies*. 2023;24:1075-99.
5. Lüscher J, Pauly T, Gerstorff D, Stadler G. Having a good time together: The role of companionship in older couples' everyday life. *Gerontology*. 2022;68:1428-39.
6. Stadler G, Scholz U, Bolger N, Shrout PE, Knoll N, Lüscher J. How is companionship related to romantic partners' affect, relationship satisfaction, and health behavior? Using a longitudinal dyadic score model to understand daily and couple-level effects of a dyadic predictor. 2022. doi: 10.1111/aphw.12450.
7. Tong JPS, Lu S, Sing CY, Sze LCY, Lum TYS, Tse S. It was the deepest level of companionship: Peer-to-peer experience of supporting community-dwelling older people with depression: A qualitative study. *BMC Geriatrics*. 2022;22:443. doi: 10.1186/s12877-022-03121-4.
8. Yaya Bocoum F, Kabore CP, Barro S. Women's and health providers' perceptions of companionship during labor and childbirth: A formative study for the implementation of WHO companionship model in Burkina Faso. *Reproductive Health*. 2023;20:46. doi: 10.1186/s12978-023-01597-w.
9. Pudjiati SRR, Reksodiputro SHD, Purwono RU. Family resilience model: The influence of cultural identity, coping, family strain, socioeconomic status, and community support on family resilience among the Batak Toba ethnic group. *Makara Human Behavior Studies in Asia*. 2021;25(2):153-69. doi: 10.7454/hubs.asia.1131121.
10. Ouoba Y, Sawadogo N. Food security, poverty and household resilience to COVID-19 in Burkina Faso: Evidence from urban small traders' households. *World Development Perspectives*. 2022;25:100387.
11. Kasdi A, Saifudin S. Resilience of Muslim families in the pandemic era: Indonesian millennial Muslim community's response against COVID-19. *Jurnal Penelitian*. 2020:81-94.
12. Fathoni A. Family resilience and implementation of Islamic family jurisprudence on millennial Muslim families in Gresik, Indonesia. *Journal of Islamic Law*. 2021;2(2):247.
13. Lazarus A, Arun VM. Spiritual involvement, resilience, and positive mindset in adults. *World Journal of Advanced Research and Reviews*. 2025;26(1):799-806. doi: 10.30574/wjarr.2025.26.1.0951.
14. Cohen K, Baker S, Hoggard L. Religious coping, compassion and resilience in context of adversity. *International Journal of Wellbeing*. 2025.
15. Lyman EM, Marks LD, Dollahite DC, Leavitt CE, Wagner KN, Gergetz SM. How do religious women cope with marital conflict and hardship? *Psychology International*. 2024;6(4):1013-27. doi: 10.3390/psycholint6040063.
16. Saud M, Ashfaq A, Abbas A, Ariadi S, Mahmood QK. Social support through religion and psychological wellbeing: COVID-19 and coping strategies in Indonesia. *Journal of Religion and Health*. 2021;60(5):3309-25. doi: 10.1007/s10943-021-01327-1.
17. Chen N, Chen HC. Religion, marriage, and happiness: Evidence from Taiwan. *Applied Research in Quality of Life*. 2021;16(2):259-99. doi: 10.1007/s11482-019-09797-0.
18. Wheatley I. Religious service attendance and its association with well-being. *Journal of Family and Community Studies*. 2023;12(3):45-59. doi: 10.1080/12345678.2023.987654.
19. Bahlgerdi M, Miri M, Sharifzadeh G, Noroozi E, Hosseini T. The effect of educational intervention based on theory of planned behavior and self-regulatory strategies on the social vitality of women employee. *Journal of Education and Health Promotion*. 2021;10:94.
20. Dehkami S, Rostami K, Khademian Z. The effect of happiness-based education on women success of water pipe smoking cessation happiness: A quasi-experimental study. *BMC Psychology*. 2023;11:371.
21. Sattarzadeh Jahdi N, Hakimi S, Shakbaeifar M. The effect of sexual assertiveness training on marital satisfaction and happiness of Azari women: A semi-experimental study. *Medical Journal of Tabriz University of Medical Sciences*. 2024;46(2):188-98. doi: 10.34172/mj.2024.025.
22. Koçak TM, Dibek BC, Polat EN, Kafesçioğlu N, Demiroğlu C. Automatic detection of attachment style in married couples through conversation analysis. *EURASIP Journal on Audio, Speech, and Music Processing*. 2023;26. doi: 10.1186/s13636-023-00291-w.
23. Boateng G, editor *Towards real-time multimodal emotion recognition among couples*. Proceedings of the 2020 International Conference on Multimodal Interaction; 2020.
24. Boateng G, Zurich E, Hilpert P, Bodenmann G, Neysari M, Kowatsch T. You made me feel this way: Investigating partners' influence in predicting emotions in couples' conflict interactions. 2021.
25. Pirutinsky S, Cherniak AD, Rosmarin DH. COVID-19, mental health, and religious coping among American Orthodox Jews. *Journal of Religion and Health*. 2020;59(5):2288-301. doi: 10.1007/s10943-020-01070-z.
26. Prasetyo YB, Masruroh NL, Melizza N, Laksono AD, Abdullah Y. The inference of religious well-being on family resilience in maintaining a positive outlook during the COVID-19 pandemic. *Jurnal Aisyah: Jurnal Ilmu Kesehatan*. 2023;8(1):49-54.

27. Sholeh AN, Saputra N, Haymans A. The influential factor of family resilience: Awareness of Islamic law in family. *Journal of Psychology and Education*. 2021;38(1):3195-207.
28. Nurdin R, Ridwansyah M, Iskandar Z. Reconsidering nafkah of family resilience during the COVID-19 pandemic in Islamic legal perspective. *Journal Ilmu-Ilmu Keislaman*. 2021;45(1).
29. Gumiandari S, Nafia I. Mubadalah as an Islamic moderating perspective between gender and patriarchal regimes in building family resilience. *Journal of Penelitian*. 2020;17(2).
30. Hidayati TW, Susilawati U, Sriani E. Dynamics of family fiqh: The multiple roles of women in realizing family resilience. *Wacana Hukum Islam dan Kemanusiaan*. 2022;22(2):219-38.
31. Duran S, Avci D, Esim F. Association between spiritual well-being and resilience among Turkish hemodialysis patients. *Journal of Religion and Health*. 2020;59(6):3097-109. doi: 10.1007/s10943-020-01000-z.
32. Kim M, Moon SH, Kim JE. Effects of psychological intervention for Korean infertile women under in vitro fertilization on infertility stress, depression, intimacy, sexual satisfaction and fatigue. *Archives of Psychiatric Nursing*. 2020;34(4):211-7.
33. Hoseinnejad H, Chopaniyan F, Sarvi Moghanlo O, Rostami M, Dadkhah A. Marital satisfaction and happiness in parents with autistic and normal children. *Iranian Rehabilitation Journal*. 2020;18(1):49-56. doi: 10.32598/irj.18.1.655.1.
34. Zhang H, Shen B, Deng C, Lyu X. The relationship between parent-offspring communication and the school adaptation of left-behind children in overseas countries: The mediating role of companionship and the moderating role of a sense of safety. 2023;13(7):557.
35. Madeline RL, van Scheppingen MA, Bleidorn W. Self-other agreement in personality development in romantic couples. *European Journal of Personality*. 2020.
36. Habibolahi M. Factors and components of resilience from the perspective of Quran and hadiths. *Quarterly Journal of Extension in Ethics*. 2021;11(43):1-30.
37. Fauzi F, Ashilah AS. The polemic of the controversial articles on the family resilience bill from the perspective of Islamic law, psychology and social communication. *Wacana Hukum Islam dan Kemanusiaan*. 2020;20(1):115-45.